

ZAMONAVIY ASARLARDA MAKON VA ZAMON KONSEPTSIYALARINING IFODALANISHI

*D. Yarqulova*¹

Annotatsiya:

Ushbu maqola zamonaviy badiiy asarlarda zamon va makon tushunchalari, badiiy asarning real voqelikda aks etishida, ya'ni insonga hissiy ta'sir ko'rsatishida ushbu tushunchalarning xususiyatlari haqidagi ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: badiiy makon, badiiy asar, badiiy vaqt, adabiy xronotoplar, estetik ta'sir.

doi: <https://doi.org/10.2024/q24x9480>

Asarlar qanday yo'sinda yaratilmasin, ya'ni nazm va nasrdagi turli xil ohanglar, ritmik birliklar, ishlatilgan rang-barang so'zlar jilosi, barchasining zamiridagi yagona maqsad - kitobxon qalb torlarini chalib, uni hayot tashvishlaridan chalg'itib, hayot olamiga yetaklashdir. Asarlarning aynan mana shunday inson qalbiga ko'rsatgan hissiy ta'siri emotsional ta'sir hisoblanadi. Badiiy asarlardagi makon va zamon tushunchalarining asosiy maqsadi ham badiiy asar mazmuni va ta'sir kuchini oshirib, asarning ba'zi o'rinlarida reallikni ifodalab bersa, ba'zi o'rinlarida mavjud reallikka badiiy husn qo'shishga xizmat qiladi. Makon va zamon konsepsiyalarining adabiy qatlamda tutgan o'rni haqida gapirishdan avval badiiy asar o'zi nima degan savolga javob bersak.

Adabiyot va san'atning voqea bo'lish va yashash shakli, yaxlitlik kasb etgan obrazlar tizimi, badiiy muloqot vositasi. Keng ma'noda badiiy asar san'atning u yoki bu turi (musiqa, rassomlik, haykaltaroshlik, kino, teatr)ga mansub bo'lgan, insonning go'zallik qonuniyatlari asosidagi ijodiy-ruhiy faoliyati mahsuli sifatida yaralgan yangi mavjudlikni anglatadi, yani ma'noda alohida olingan musiqa asari xam, haykal yoki rang-tasvir ham, film yoki dramatik loyiha ham badiiy asar sanaladi.

Badiiy vaqt - bu adabiy asarda takrorlanadigan va tasvirlangan vaqt. Badiiy vaqt, ob'ektiv berilgan vaqtdan farqli o'laroq, vaqtni sub'ektiv idrok etishning xilma-xilligidan foydalanadi. Insonning vaqtni anglashi sub'ektivdir. U "cho'zish", "chopish", "uchish", "to'xtash" mumkin. Badiiy vaqt vaqtni ushbu sub'ektiv idrok etishni voqelikni tasvirlash shakllidan biriga aylantiradi. Biroq, ob'ektiv vaqt ham bir vaqtning o'zida ishlatiladi. Badiiy adabiyotda vaqt voqealar - nedensel yoki assotsiativ aloqalar orqali qabul qilinadi. Syujetdagi voqealar bir-biridan oldin va bir-birini ta'qib qilib, murakkab ketma-ketlikda saf tortadi va shu tufayli o'quvchi vaqt haqida hech narsa aytilmagan bo'lsa ham, badiiy asarda vaqtni sezadi. Badiiy vaqtni quyidagicha tavsiflash mumkin: statik yoki dinamik; haqiqiy emas; vaqt harakatining tezligi; istiqbolli - retrospektiv - tsiklik; o'tmish - hozirgi - kelajak (qahramonlar va harakatlar qaysi vaqtda jamlangan). Vaqt adabiyotda etakchi tamoyil hisoblanadi. Badiiy makon asarning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Uning matndagi o'rni voqea sodir bo'lgan joyni, syujetda batafsil ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Badiiy vaqt va badiiy makon bu badiiy voqelikni yaxlit idrok etishni ta'minlovchi va asar kompozitsiyasini

¹ Yarqulova Dilnoza Mehriddinovna, SamDCHTI o'qituvchisi

tartibga soluvchi badiiy obrazning eng muhim xususiyatlari. So'z san'ati dinamik, vaqtinchalik san'at guruhiga kiradi (plastik, fazoviy san'atlardan farqli o'laroq). Ammo adabiy-she'riy obraz, vaqt ichida rasmiy ravishda ochilgan (matnning ketma-ketligi sifatida) o'z mazmuni bilan dunyoning makon-vaqtinchalik rasmini, shuningdek, ramziy, g'oyaviy, qadriyat jihatidan ko'paytiradi. "bahor" (ijobiy voqeelikning aks etishi), "dim" (havoga nisbatan ishlatilib, shuningdek qahramonning hayotidagi noaniqlik, tushkunlik holatlarini ham ifodalaydi), "pol", "deraza", "eshik" (bittasi va boshqasining chegarasi) kabi an'anaviy fazoviy belgilar uzoq vaqt davomida mazmunli kuchlarni qo'llash nuqtasi bo'lib kelgan. Bu borada ingliz yozuvchisi Renee Andiehnning "Smoke in the sun" asarini oladigan bo'lsak, vaqt va makon tushunchalari voqea rivojida bir-birini to'ldirib boradi. Asarda tasvirlangan real dunyo bilan dunyo o'rtasida keskin va printsiplial chegara mavjud. Tasvirlangan dunyoni tasvirlangan dunyo bilan (sodda realizm), asar muallifi-muallif bilan (sodda tarjimai hol) muallif-yaratuvchini (sodda tarjimai hol), turli xil (va ko'p) davrlarning tinglovchilarini qayta tiklash va yangilash bilan almashtirolmaysiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Mehridinovna Y. D. *Til va nutq munosabatlari, payt holi paradigmaticas* // *Journal of new century innovations*. – 2023. – T. 26. – №. 5. – C. 46-48.
- [2]. Renee Andieh. *Smoke in the sun*. – New York NY 10014., 2018.
- [3]. Tyupa V.I. *Badiiy adabiyot tahlili (Adabiy tahlilga kirish)*. – M., 2001. S. 42-56.
- [4]. Yarqulova D. M. *Ingliz tili va o'zbek tillarida so'z birikmalarining hosil bo'lishidagi o'xshash va farqli jihatlar* // *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies*. – 2023. – T. 3. – №. 1. – C. 101-104.
- [5]. Яркулова Д. М., Ахтамова Ф. У. *Til va nutq birliklari, ular o'rtasidagi paradigmatic va sintagmatic munosabatlari* // *международный журнал искусство слова*. – 2023. – T. 6. – №. 5.
- [6]. Umidovna, Farhodova Shahzoda, and Umarova Oyzoda Solijonovna. "The structure of Russian and Uzbek intonation and its peculiarities in pronunciation." *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi* 3.3 (2024): 84-87.
- [7]. Farhodova S. et al. *Phraseological Units Reflecting the Traditions and Customs of the English People in Sociolinguistics* // *Journal of Language Pedagogy and Innovative Applied Linguistics*. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 70-74.
- [8]. Solijonovna U. O. et al. *Sociolinguistic influence in the use of english as a second language (ESL)* // *Journal of new century innovations*. – 2022. – T. 10. – №. 4. – C. 3-6.
- [9]. Axtamova F. U., Yarqulova D. M. *Exploring the Key Features of Four Learning Styles: A Guide to Personalized Education* // *Innovative Development in Educational Activities*. – 2023. – T. 2. – №. 21. – C. 27-30.
- [10]. Safaraliyeva, D., & Axtamova, F. (2023). *The Peculiarities of Teaching Multisensory Style of Learning*. *Journal of Language Pedagogy and Innovative Applied Linguistics*, 1(5), 93-95.